

Маріанна Мовна

ORCID: 0000-0003-2473-6998

(Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, Ukraina)

Один штрих до сакральної спадщини Львова: путівник Діонізія Каєтановича Вірменським кафедральним собором

Jeden szkic sakralnego dziedzictwa Lwowa: przewodnik Dionizego Kajetanowicza po katedrze ormiańskiej

W artykule poddano analizie zawartość merytoryczną pierwszego w Galicji przewodnika po pochodzącej z XIV w. katedrze ormiańskiej we Lwowie (1926), autorstwa Dionizego Kajetanowicza. Szczegółowo opisuje on historię katedry, jej architekturę i wnętrza oraz cały zespół przylegających do niej obiektów architektonicznych (cmentarz, dzwonnica, klasztor ss. ormiańskich benedyktynek, bank „Mons Pius” i Instytut Naukowy im. Yu. Torosiewicza). Przewodnik doczekał się dwóch wznowień: w języku polskim w 1930 r. i francuskim w 1931 r.

Słowa kluczowe: przewodnik, katedra ormiańska, D. Kajetanowicz, zabytki sakralne, Lwów

Вірменський кафедральний собор – одна з найцінніших пам'яток архітектури Львова, – збудований у 1363–1370 рр. львівським архітектором Дорінгом (Доре, Дорхе) на кошти вірменських купців. В основу композиційного та конструктивного вирішення храму лягли прийоми вірменського національного та львівського давньоукраїнського будівництва, а зведений він був з тесаного білого каменю. За об'ємно-планувальною схемою та технікою спорудження церква базується на вірменській архітектурі і є найближчою у цьому аспекті до храму в Ані. Цей собор, як і інші давні будівлі, впродовж століть «обростав» прибудовами і різностильовими нашаруваннями. Найстаріша східна його частина датується XIV ст., середня – XVII ст., а найновіша західна – початком XX ст. Найдавніша частина споруди – тринефний, чотиристовпний з трьома півкруглими апсидами храм. Первісно собор проектувався як одноапсидний, бічні апсида були добудовані лише в XVIII ст. Першою прибудовою до бічних стін стала

у 1437 р. аркова галерея (аркада); наступною була добудова середньої частини храму у 1630 р., а у 1671 р. – захристія на місці північної аркади. Реконструкція 1723 р. надала будівлі та її інтер'єрам виразних ознак барокового стилю. Сучасного вигляду собор набув на початку ХХ ст. (1908–1927 рр.) внаслідок реставраційних та модернізаційних робіт за проєктом Ф. Мончинського. З ініціативи єпископа Юзефа Теодоровича, що переслідував мету зміцнити вірменську тотожність у католицькій спільноті, споруду було значно реконструйовано: відреставровано кам'яні фасади, усунуто нашарування ХVІІ–ХVІІІ ст., завдяки консерватору Б. Янушу відкрито первісні фрески у стилі давньоукраїнського малярства (1925 р.), додано мозаїки та вітражі за ескізами Юзефа Меґофера та настінний живопис Яна Генрика Розена з явними ознаками модернізму¹. Художнє оформлення відреставрованого собору органічно поєднало мотиви середньовічного вірменського малярства з сучасними об'ємно-просторовими вирішеннями.

Вірменський кафедральний собор у Львові, що своїми витокami сягає ХІV ст., як відомо, належить до найзначніших архітектурних пам'яток міста. Споруда Вірменського собору, історія створення, стильовий розвиток його архітектури, проблеми реставрації початку ХХ століття та віднайдення у їх процесі давніх фресок, розшифрування написів на намогильних плитах подвір'я історико-архітектурного комплексу викликали жваве зацікавлення польських, українських та вірменських дослідників пам'яток архітектури, мистецтвознавців, істориків, культурологів – представників різних поколінь: Владислава Жили (1919)², Юзефа Пйотровського (1925)³, Миколи Голубця (1925 р.)⁴, Богдана Януша (1925 р.)⁵, Володимира Пещанського і Петра Холодного (1925 р.)⁶, Генрика Збежховського (1925)⁷, Аствадзадура Говганяна

¹ V. Vuitsyk, *Derzhavnyi istoryko-arkhitekturnyi zapovidnyk u Lvovi*, Lviv 1991, s. 18; *Arkhitektura Lvova. Chas i styli ХІІІ–ХХІ ст.* / uporiad. i nauk. red. Yu. Biriulov, Lviv 2008, s. 60–61; M. Holubets, *Vidkryttia serednovichnykh freskiv u Virmenskomu sobori u Lvovi*, „Stara Ukraina” [Lviv] 1925, chys. 7/10, s. 121.

² W. Żyła, *Katedra Ormiańska we Lwowie*, Kraków 1919.

³ J. Piotrowski, *Katedra Ormiańska we Lwowie w świetle restauracji i ostatnich odkryć*, Lwów 1925.

⁴ M. Holubets, *Vidkryttia serednovichnykh freskiv u Virmenskomu sobori u Lvovi*, „Stara Ukraina” [Lviv] 1925, chys. 7/10, s. 113–126; M. Holubets, *Zahublene zveno (z nahody vidkryttia vizantiiskykh freskiv u Lvovi)*, „Dilo” [Lviv] 1925, 14 cherv. (chys. 129), s. 2.

⁵ B. Janusz, *Odkrycie fresków średniowiecznych w katedrze ormiańskiej*, „Słowo Polskie” [Lwów] 1925, 15 czerwca, nr 161, s. 6; 17 czerwca, nr 163, s. 6; B. Janusz, *O restauracji katedry ormiańskiej*, „Wiadomości Konserwatorskie” [Lwów] 1925, nr 7, s. 186–191; B. Janusz, *Doniosłe odkrycia w katedrze ormiańskiej*, „Wywiad Codzienny” [Lwów] 1926, 15 listopada, nr 23, s. 4.

⁶ V. Peshchanskyi, P. Kholodnyi, *Tekhnika malovyv Virmenskoho soboru u Lvovi*, „Stara Ukraina” [Lviv] 1925, chys. 7–10, s. 126.

⁷ H. Zbierchowski, *Odkrycia w katedrze ormiańskiej we Lwowie*, „Ilustrowany Kurjer Codzienny” [Kraków] 1925, 24 lipca, nr 201, s. 6–7.

(1927 р.)⁸, Яцека Хржонщевського (2001 р.)⁹, Юрія Смірнова (2002 р.)¹⁰, Йоанни Волянської (2010 р.)¹¹, Андрія Содомори, Маркіяна Домбровського і Андрія Кіся (2008 р.)¹². Проблематика Вірменського собору особливе місце займала у житті, діяльності та наукових працях його настоятеля у 1922–1939 рр. Діонізія Каєтановича¹³. Дотичних питань вірменознавства торкалися у своїх дослідницьких пошуках сучасні українські, вірменські та польські історики: Ярослав Дашкевич¹⁴, Самвел Азізян¹⁵, Анджей Земба¹⁶.

Здійснені реставраційні роботи викликали гостру необхідність появи друкованого видання, яке б зафіксувало на своїх сторінках актуальний стан усього архітектурного ансамблю Вірменського кафедрального собору й популяризувало серед широкої львівської громадськості та туристів з різних країн світу, серед них і з Вірменії, вірменську релігійну святиню та її мистецьке надбання. Ним став путівник «Вірменська кафедра та її оточення» (1926 р.) пера Діонізія Каєтановича. У цьому контексті доконечно пролити світло на персоналію творця першого у путівниковій традиції Львова путівника Вірменським собором та основні моменти його життя й діяльності.

Д. Каєтанович (іл. 1) народився 8 квітня 1878 р. у селі Тишківці (тепер – Городенківського р-ну Івано-Франківської області) у вірмено-українській сім'ї. Його мати – Марія Заячківська, – походила з української греко-католицької родини. Після закінчення народної школи у рідному селі він продовжив навчання у Львові (у вірменському виховному закладі

⁸ A. Howhanian, *O restauracji naszej katedry*, „Posłaniec św. Grzegorza” [Lwów] 1927, lipiec-sierpień, nr 2/3, s. 7–10; A. Howhanian, *Nowa polichromja katedry ormiańskiej*, „Posłaniec św. Grzegorza” [Lwów] 1927, październik-listopad, nr 5/6, s. 26–30.

⁹ J. Chrzęszczewski, *Historia katedry ormiańskiej we Lwowie*, „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego” [Kraków] 2001, nr 26/27, s. 3–54.

¹⁰ J. Smirnow, *Katedra ormiańska we Lwowie. Dzieje archidiecezji ormiańskiej lwowskiej*, Lwów; Przemysł 2002; J. Smirnow, *Historia odkrycia i badań w katedrze ormiańskiej we Lwowie*, „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego” [Kraków] 2000, nr 23, s. 24–35.

¹¹ J. Wolańska, *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938. Przemiany architektoniczne i dekoracja wnętrza*, Warszawa 2010.

¹² A. Sodomora, M. Dombrowskyi, A. Kis, *Anno Domini. Roku Bozhoho: latynski napysy Lvova*, Lviv 2008, s. 206–213.

¹³ [D. Kajetanowicz], *Odnowienie i rekonstrukcja Katedry Ormiańskiej we Lwowie*, Lwów 1908.

¹⁴ Ya. R. Dashkevych, *Bohdan Yanush yak virmenoznavets*. Dashkevych Ya., Postati: narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury, 2-he vyd., vypravl. i dop., Lviv 2007, s. 450–451.

¹⁵ S. Azizian, *Mizhnatsionalni vidnosyny v Zakhidni Ukraini: halytski virmeny i holokost (1941–1944 rr.)*, „Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy”, Kyiv 2010, vyp. 46, s. 233–244.

¹⁶ A. Zięba, *Bohdan Janusz albo Astwadžadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich*, „Lehahayer. Czasopismo, poświęcone dziejom Ormian polskich”, Kraków 2015, nr 3, s. 133–176.

ім. Ю. Торосевича та одночасно у III львівській гімназії). У 1896 році Діонізій вступив до монашого згромадження францисканців-реформатів і служив у монастирях Західної Галичини (Величка, Ярослав, Краків). У 1903 році архієпископ Львівський римо-католицької церкви Ю. Більчевський здійснив його рукоположення у сан священника. В 1906 р. Кастанович був переведений до Львівської вірмено-католицької архієпархії. Тут обіймав посади кафедрального вікарія, префекта бурси ім. Ю. Торосевича і катехита жіночої школи при монастирі вірменських бенедиктинок. 1 грудня 1910 р. Кастанович прийняв вірмено-католицький обряд і до 1922 р. займав посаду адміністратора і пароха вірмено-католицької парафії у Снятині. З 1922 р. – парох кафедральної парафії Львівського деканату, а згодом – помічник вірменського архієпископа Ю. Теодоровича, директор вірменського побожного банку «Mons Pius». У 1927 р. Д. Кастанович заснував вірменське періодичне видання «Posłaniec św. Grzegorza» і був його головним редактором до 1934 р. Він є автором видань культурно-релігійної тематики: «Відновлення та реконструкція Вірменської катедрі у Львові» (1908 р.), «На історичному шляху» (1920 р.), «Коли Христос народився: польська шопка в 4 актах» (1922 р.), «Вірменська катедра та її оточення» (видання 1926 р.; 1930 р.; 1931 р.), «Служба Божа вірменського обряду: підручник літургії» (1927 р.), «Святі Дари в вірменському обряді» (1938 р.). Дописував до часописів «Wiek Nowy», «Posłaniec św. Grzegorza», «Gregoriana» та ін. Як нотує адресарій Львова 1926 р., Д. Кастанович проживав на території комплексу Вірменського архікатедрального собору на вул. Вірменській, б. 13¹⁷.

Після смерті Ю. Теодоровича у 1938 р. Діонізій Кастанович став адміністратором Львівської вірмено-католицької архієпархії і залишався на цій посаді усі роки Другої світової війни. Він був репресований і німецькою, і радянською окупаційними владами: заарештований органами НКВС 26 листопада 1945 р., а з 1946 р. – в'язень сталінського ГУЛАГу, засуджений до 10 років таборів, де виконував обов'язки душпастиря для ув'язнених греко-католиків. Незадовго до звільнення (18 листопада 1954 р.) він помер за нез'ясованих обставин у селищі Абєзь Комі АРСР. Реабілітований посмертно 10 серпня 1994 р. Місце поховання Д. Кастановича залишилось невідомим¹⁸.

Зміст першого видання путівника 1926 р. (іл. 2)¹⁹, що містить чотири ілюстрації, формують шість невеликих за обсягом розділів: «Катедра»

¹⁷ M. Sonnenschein, *Lwowski skorowidz adresowy mieszkańców oraz handlu i przemysłu król. stoł. miasta Lwowa*, Lwów 1926, s. 176.

¹⁸ Yu. Smirnov, *Kajetanowych Dyonysii*, *Encyklopedia Lvova*, Lviv 2010, t. 3, s. 19–21; I. Melnyk, *Lvivske Seredmistia: vsi vulytsi, ploshchi, khramy y kamianytsi*, Lviv 2011, s. 228–229.

¹⁹ X. D. Kajetanowicz, *Katedra ormiańska we Lwowie i jej otoczenie: (przewodnik)*, Lwów 1926.

(Найстарша частина; Середня частина; Найновіша частина); «Південний дитинець» (Кружганок; Грот Христа Розп'ятого; Давній цвинтар); «Дзвінниця»; «Східний дитинець (св. Христофора)»; «Північний дитинець»; «Захристія і скарбниця» (Ікони; Реліквії; Євангелії; Портрети).

У першому розділі автор веде оповідь від початку закладення костелу Успіння Пресвятої Богородиці у 1370 р. (найстарша частина), до якого згодом були добудовані середня та найновіша частини, кожна у різний історичний період і у різному стилі; усі разом вони, на думку Кастановича, творять гармонійну цілісність. Найстарша частина займає місце від апсиди до амвону й збудована на зразок старої катедри в Ані (столиці давньої Вірменії); її творцем вважається архітектор Дорхе, ототожнений середньовічними хроністами з німецьким Дорінгом. На початку XVIII ст., у часи панування бароко, Вірменській катедрі надано барокового характеру, що виявилось у зовнішньому і внутрішньому тинькуванні її стін та облаштуванні віктарів, амвону і трону архієпископа. Ця реконструкція була виконана у 1723 р. коштом Кшиштофа Августиновича, брата тогочасного владики, а її наслідки було усунуто щойно починаючи з 1908 р. під час тривалої ґрунтовної реставрації, коли було відкрито первісні фрески (поліхромія) та різьбу. Середню частину собору, що була збудована 1630 р. у стилі Ренесансу, творить каплиця Святих Дарів із розписами Яна Генрика Розена 1926 р. («Благовіщення Найсвятішої Діви Марії», «Усікновення голови св. Івана Хрестителя», «Жертва Авраама», «Похорон св. Оділона», «Святий Ідзі», «Смерть св. Катерини Олександрійської», «Сім дарів Святого Духа»). У 1908 р. архітектор Францішек Мончинський продовжив катедру в напрямку вул. Краківської і відкрив з цієї сторони головний вхід; у зв'язку з цим було добудовано до ренесансової частини храму найновішу модерну частину за зразками старої вірменської (сасанідської) та східної ранньохристиянської архітектури.

У другому розділі йдеться про південний дитинець архітектурного комплексу, до якого входили кружганок, грот Христа Розп'ятого і давній цвинтар, на якому збереглися надгробні плити XIV–XVIII ст. знаних вірменських родин (Августиновичів, Абрагамовичів, Бернатовичів, Миколаєвичів, Пірамовичів, Стецькевичів, Шимоновичів, Торосевичів та інших) з польськими, вірменськими та латинськими написами, що мають велику історичну цінність.

В ансамбль Вірменського собору входила вежа-дзвінниця над входом на подвір'я, збудована архітектором Петром Красовським у 1571 р. на кошти багатого міщанина Андрія з Кафи, опису якої присвячено третій розділ путівника.

Наступний четвертий розділ проливає світло на облаштування Східного дитинця, центральною фігурою якого є декоративна колона з постаттю

св. Христофора (1726 р.), що стоїть на підвір'ї навпроти апсид. Вона споруджена на честь мецената Христофора Августиновича, який власним коштом відновив собор у 1723 р.

Північний дитинець – об'єкт розгляду п'ятого розділу путівника Вірменським собором, на території якого теж ховали померлих. Тут збереглися надгробні плити, а також різьблені в камені фігури на зовнішній стіні захристії (Ісус Христос зі св. Томою, св. Софія з доньками).

Захристія і скарбниця з іконами, реліквіями, Євангеліями та портретами, описані у шостому розділі видання. До найстарших ікон належать Язловецька Матір Божа (1424 р.), чудотворний вітварний образ св. Григорія, хрестителя Вірменії (1670 р.), Найсвятішої Трійці (XVIII ст.).

У прикінцевому додатку Каєтанович наводить стислу інформацію про давні неіснуючі вірменські костели Львова (св. Анни, св. Якуба Ніссібенського, св. Хреста) і згадує про дві сучасні йому каплиці (на Личакові і на Вульці).

Відомий історик та дослідник минувшини Львова Богдан Януш у газеті «Wywiad Codzienny»²⁰ дав високу оцінку історичній праці Каєтановича, що «відзначається надзвичайною ясністю та систематичністю викладу, завдяки чому є досконалим путівником усіма закутками давньої святині, найціннішої перлини львівської архітектури, добре знаної в усьому світі». Не дивлячись на незначні огріхи, зауважені рецензентом, він все ж вважає путівник Д. Каєтановича значним внеском в історичну літературу міста.

Невеликий відгук на працю Д. Каєтановича залишив вірменський культурно-громадський діяч, журналіст часопису «Posłaniec św. Grzegorza» Станіслав Донігевич, який заховався під криптонімом С. Д.²¹ Він оцінив путівник Вірменським собором як надзвичайно старанно опрацьований й такий, що чимало прислужиться прихильникам історичних пам'яток Львова. У цьому контексті рецензент звернув увагу на наступний факт: серед іншого книжка інформує громадськість, що сучасна військова каплиця, розташована між вулицею Місіонерською й однойменною площею, є давнім вірменським костелом св. Хреста, збудованим 1629 р. Ісааком Агопсовичем.

Друге видання від 1930 р.²², що містить уже 25 ілюстрацій, розширене трьома новими розділами: «Монастир вірменських бенедиктинок», «Mons Pius» та «Науковий заклад ім. Ю. Торосевича».

У першому з них йдеться про монастир сестер-бенедиктинок, заснований у 1682 р., у приміщенні якого знаходилася приватна семикласна

²⁰ [Bohdan Janusz], Nauka, „Wywiad Codzienny” [Lwów] 1926, 23 listopada (nr 29), s. 7.

²¹ [Stanisław Donigiewicz], *Z piśmiennictwa*, „Posłaniec św. Grzegorza” [Lwów] 1927, czerwiec, nr 1, s. 16.

²² X. D. Kajetanowicz, *Katedra ormiańska i jej otoczenie: (przewodnik)*, wyd. 2, rozszerz., Lwów 1930.

жіноча школа, а з 1928 р. паралельно й вірменська гімназія. 1881 р. поблизу монастиря була встановлена статуя Матері Божої роботи майстра Томаша Дикаса, колишнього вихованця Наукового закладу ім. Ю. Торосевича. «Mons Pius», якому присвячено наступний розділ путівника, – фінансова інституція, заснована братством св. Григорія на початку XVI ст. Завданням банку була допомога вірменам, що потрапили у фінансову скруту, виділяючи їм позики під невеликий відсоток і заставу майна. Банківським капіталом керували провізори, які використовували отримані проценти на харитативні цілі, зазначені у статуті установи. Австрійський уряд об'єднав усі майнові внески банку у провінції в один заставний банк, який залишався під опікою вірменського архієпископа та трьох світських кураторів з середовища впливових львівських міщан вірменського походження. У комплекс Вірменського собору входив і Науковий заклад ім. Ю. Торосевича, інформацію про який розміщено у однойменному розділі. Він розташовувався на вул. Скарбківській, 21 і був заснований у 1865 р. доктором медицини Юзефом Торосевичем – відомим меценатом. Спочатку заклад, яким опікувався діючий архієпископ, безоплатно навчав 20 вихованців, а згодом їх кількість подвоїлася.

Вихід у світ другого видання путівника Д. Кастановича не залишився без уваги тогочасної літературно-наукової критики. Варшавський краєзнавчий часопис «Ziemia» у рубриці «З літератури» відгукнувся розлогою позитивною рецензією²³, у якій охарактеризував комплекс Вірменського собору як «уламок чудово збереженого старого Львова, відомості про який практично не зустрічаються у путівниках містом». Тим вагомішою, на думку рецензента, є поява книжки з описом усіх вірменських пам'яток: костельних дитинців з надгробними плитами, дзвіницею, монастирем сестер-бенедиктинок, банком «Mons Pius» і Науковим закладом ім. Ю. Торосевича, а також перебігу новітніх реставраційних робіт святині, починаючи з 1908 р. (з перервою на Першу світову війну) і до часу появи путівника. Автор рецензії – Володимир Фішер, – що сховався під криптонімом W. F., дійшов цілком закономірного висновку, що путівник прислужиться не лише гостям Львова, а й місцевим мешканцям, яким пригадає цінність пам'ятки, на яку зверталось замало уваги.

Задля популяризації вірменської культурної спадщини в Європі друге видання путівника у 1931 р. було перекладено французькою мовою²⁴ (іл. 3) зусиллями подружжя Кеупрулян – д-ра музикології Броніслави та викладача вірменської мови у Львівському університеті Гарапета.

²³ [Włodzimierz Fischer], *Z piśmiennictwa*, „Ziemia” [Warszawa] 1931, 1–15 lipca, nr 8/10, s. 190.

²⁴ D. Kajetanowicz, *La cathédrale arménienne de Lwów et son entourage: guide / polonaise traduit par B[ronisława] et G[arabed] Keuprulian*, d'après la 2-e éd., Lwów 1931.

Воно було видано накладом часопису «*Posłaniec św. Grzegorza*» й мало ідентичний зміст з польським виданням 1930 р. лише з додатком 15 ілюстрацій та світлиною архієпископа Юзефа Теодоровича.

З 1946 р. храм був закритий для вірян і богослужіння тут не відбувалися. Лише 19 травня 2003 р. католикос усіх вірмен Гарегін II урочисто освятив і відкрив древній собор Успіння Пресвятої Богородиці, головний храм Вірменської Апостольської Церкви в Україні²⁵.

Путівник Діонізія Кастановича 1926 р. Вірменським кафедральним собором у Львові, що своїми витокami сягає XIV ст. і належить до найзначніших архітектурних пам'яток міста. Це – перший путівник, спеціально присвячений цьому історико-архітектурного комплексу, хоча загалом традиція видання путівників сакральними пам'ятками на львівському ґрунті усталилась ще 1876 р. У путівнику детально описано історію Вірменського собору, його внутрішню архітектурну пишноту та весь ансамбль архітектурних споруд, що примикають до нього (цвинтар, дзвінниця, монастир вірменських сестер-бенедиктинок, банк «*Mons Pius*» і Науковий заклад ім. Ю. Горосевича). Особлива увага у ньому приділена реставраційному процесу у соборі початку ХХ ст., а саме – єдиному стилістичному й колористичному оздобленню відомих тогочасних митців, – мозаїці Ю. Мегофера 1912–1913 рр. та фрескам і вітражам Я. Г. Розена 1925–1928 рр., що завдяки сецесійній трансформації старого вірменського мистецтва надали будівлі та її інтер'єрам виразних ознак стилю модерн.

На своїх сторінках видання зафіксувало актуальний стан усього архітектурного ансамблю Вірменського кафедрального собору у 1920-х рр. й популяризувало серед широкої львівської громадськості та туристів з різних країн світу, зокрема й з Вірменії, вірменську релігійну святиню та її мистецьке оздоблення. Популярність путівника Д. Кастановича на книжковому ринку засвідчує два його перевидання (польською мовою 1930 р. і французькою мовою 1931 р.), а також поява фахових рецензій не лише у львівській, а й краківській та варшавській пресі.

Bibliografia

Wydawnictwa źródłowe i opracowania

Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII–XXI st. / uporiad. i nauk. red. Yu. Biriulov, Lviv 2008.

Azizian S., *Mizhnatsionalni vidnosyny v Zakhidni Ukraini: halytski virmeny i holokost (1941–1944 rr.)*, “*Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*”, Kyiv 2010, vyp. 46, s. 233–244.

²⁵ I. Sanduliak, *Osviachennia Virmenskoho soboru*, „Postup” [Lviv] 2003, 20 trav. (nr 79), s. 1.

- Chrzęszczewski J., *Historia katedry ormiańskiej we Lwowie*, “Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”, Kraków 2001, nr 26/27, s. 3–54.
- Dashkevych Ya. R., *Bohdan Yanush yak virmenoznavets*, Dashkevych Ya., Postati: narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury, 2-he vyd., vypravl. i dop., Lviv 2007, s. 450–451.
- [Donigiewicz Stanisław], *Z piśmiennictwa*, “Posłaniec św. Grzegorza” [Lwów] 1927, czerwiec (nr 1), s. 16.
- [Fischer Włodzimierz], *Z piśmiennictwa*, “Ziemia” [Warszawa] 1931, 1–15 lipca (nr 8/10), s. 190.
- Holubets M., *Vidkryttia serednovichnykh freskiv u Virmenskomu sobori u Lvovi*, “Stara Ukraina” [Lviv] 1925, chys. 7/10, s. 113–126.
- Holubets M., *Zahublene zveno (z nahody vidkryttia vizantiiskyykh freskiv u Lvovi)*, “Dilo” [Lviv] 1925, 14 cherv. (chys. 129), s. 2.
- Howhanian A., *Nova polichromja katedry ormiańskiej*, “Posłaniec św. Grzegorza” [Lwów] 1927, październik-listopad (nr 5/6), s. 26–30.
- Howhanian A., *O restauracji naszej katedry*, “Posłaniec św. Grzegorza” [Lwów] 1927, lipiec-sierpień (nr 2/3), s. 7–10.
- Janusz B., *Doniosle odkrycia w katedrze ormiańskiej*, “Wywiad Codzienny” [Lwów] 1926, 15 listopada (nr 23), s. 4.
- Janusz B., *O restauracji katedry ormiańskiej*, “Wiadomości Konserwatorskie” [Lwów] 1925, nr 7, s. 186–191.
- Janusz B., *Odkrycie fresków średniowiecznych w katedrze ormiańskiej*, “Słowo Polskie” [Lwów] 1925, 15 czerwca (nr 161), s. 6; 17 czerwca (nr 163), s. 6.
- [Janusz Bohdan], *Nauka*, “Wywiad Codzienny” [Lwów] 1926, 23 listopada (nr 29), s. 7.
- Kajetanowicz X. D., *Katedra ormiańska we Lwowie i jej otoczenie: (przewodnik)*, Lwów 1926.
- Kajetanowicz X. D., *Katedra ormiańska i jej otoczenie: (przewodnik)*, wyd. 2, rozszerz., Lwów 1930.
- Kajetanowicz D., *La cathédrale arménienne de Lwów et son entourage: guide / polonaise traduit par B[ronisława] et G[arabed] Keuprulian, d’après la 2-e éd.*, Lwów 1931.
- [Kajetanowicz D.], *Odnowienie i rekonstrukcja Katedry Ormiańskiej we Lwowie*, Lwów 1908.
- Melnyk I., *Lvivske Seredmistia: vsi vulytsi, ploshchi, khramy y kamianytsi*, Lviv 2011.
- Peshchanskyi V., Kholodnyi P., *Tekhnika malovyl Virmenskoho soboru u Lvovi*, “Stara Ukraina” [Lviv] 1925, chys. 7–10, s. 126.
- Piotrowski J., *Katedra Ormiańska we Lwowie w świetle restauracji i ostatnich odkryć*, Lwów 1925.
- Sanduliak I., *Osviachennia Virmenskoho soboru*, “Postup” [Lviv] 2003, 20 trav. (nr 79), s. 1.
- Smirnow J., *Historia odkrycia i badań w katedrze ormiańskiej we Lwowie*, “Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”, Kraków 2000, nr 23, s. 24–35.
- Smirnow J., *Katedra ormiańska we Lwowie. Dzieje archidiecezji ormiańskiej lwowskiej*, Lwów; Przemyśl 2002.
- Smirnov Yu., *Kaietanovykh Dyonyssii*, Entsyklopediia Lvova, Lviv 2010, t. 3, s. 19–21.
- Sodomora A., Dombrovskiy M., Kis A., *Anno Domini. Roku Bozhoho: latynski napysy Lvova*, Lviv 2008.
- Sonnenschein M., *Lwowski skorowidz adresowy mieszkanców oraz handlu i przemysłu król. stol. miasta Lwowa*, Lwów 1926.
- Vuitsyk V., *Derzhavnyi istoryko-arkhitekturnyi zapovidnyk u Lvovi*, Lviv 1991.
- Wolańska J., *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938. Przemiany architektoniczne i dekoracja wnętrza*, Warszawa 2010.
- Zbierchowski H., *Odkrycia w katedrze ormiańskiej we Lwowie*, “Ilustrowany Kurjer Codzienny” [Kraków] 1925, 24 lipca (nr 201), s. 6–7.

Zięba A., *Bohdan Janusz albo Astwadzadur Howhanian: żywot lwowskiego miłośnika historii Ormian polskich*, "Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich", Kraków 2015, nr 3, s. 133–176.

Żyła W., *Katedra Ormiańska we Lwowie*, Kraków 1919.

One sketch of Lviv's sacred heritage: Dionizy Kajetanowicz's guide to the Armenian Cathedral

Summary

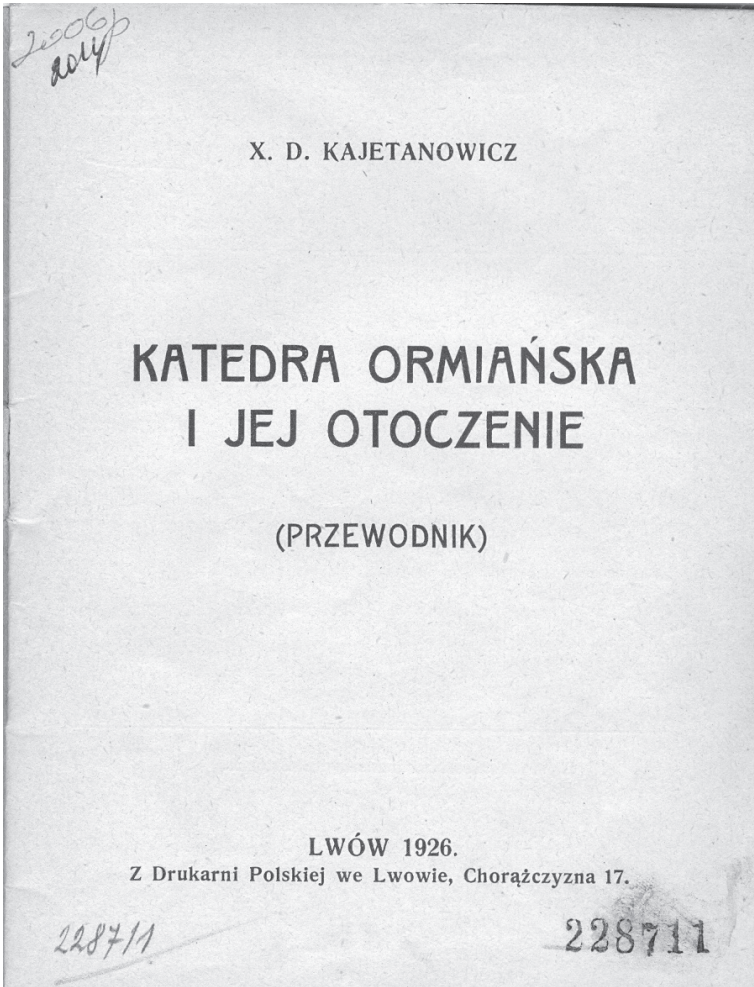
The article analyzes the content of the first guidebook in Galicia about the Armenian Cathedral in Lviv, dating back to the 14th century (1926), written by Dionizy Kajetanowicz. It provides a detailed description of the cathedral's history, architecture, interiors, and the surrounding architectural complex, including the cemetery, bell tower, Armenian Benedictine convent, 'Mons Pius' bank, and the Yu. Torosiewicz Scientific Institute. The guidebook was reissued twice, in Polish in 1930 and in French in 1931.

Keywords: guidebook, Armenian Cathedral, D. Kajetanowicz, sacral monuments, Lviv

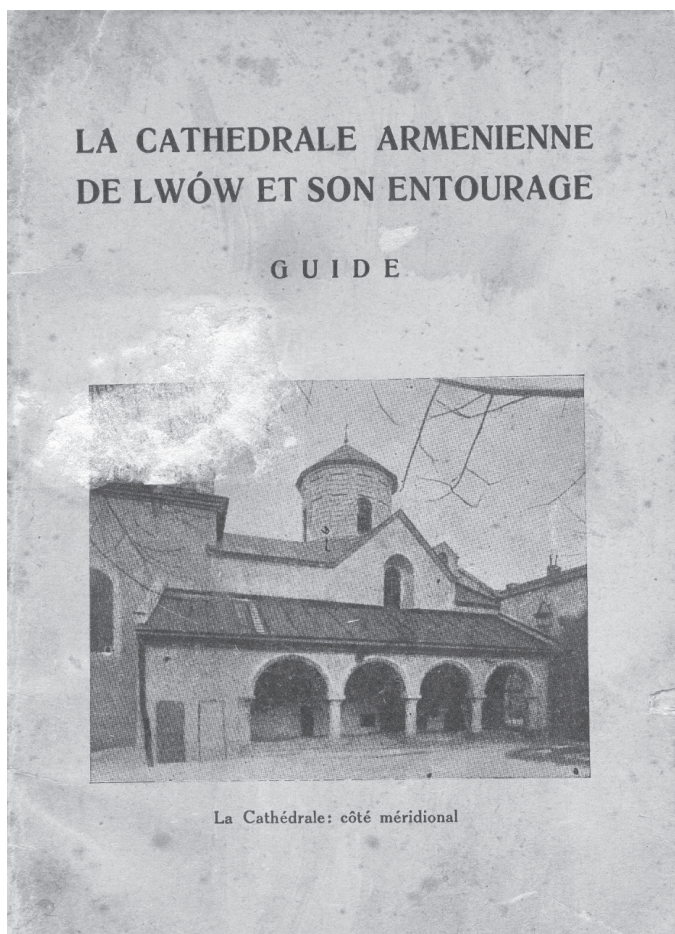
Додаток

Іл. Діонізій Кастанович (1878–1954).

Іл. Титульний аркуш путівника Д. Кастановича
“Вірменська катедра та її оточення” (Львів, 1926).

**Іл. Обкладинка путівника Д. Кастановича
французькою мовою (Львів, 1931)**